

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до самостійної роботи з дисципліни

«УСНА НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ»

*(для здобувачів вищої освіти спеціальності 014 «Середня освіта (українська
мова і література)»)*

(Електронне видання)

ЗАТВЕРДЖЕНО
на засіданні кафедри
української філології та журналістики
Протокол № 7 від 24.02.2023 р.

Київ 2023

Методичні вказівки до самостійної роботи з дисципліни «Усна народна творчість» (для здобувачів вищої освіти спеціальності 014 «Середня освіта (українська мова і література)») (Електронне видання) / Уклад. О. Л. Кравченко. – Київ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2022. – 28 с.

Методичні вказівки містять загальні поради здобувачам вищої освіти для виконання завдань, винесених для самостійної роботи з тем курсу, методичний коментар щодо підготовки презентацій, орієнтовну тематику презентацій, додатки. Подані види самостійної роботи забезпечують підготовку до поточних аудиторних занять (творчі завдання до тем), передбачають пошуково-аналітичну роботу, результатом якої може бути виступ на щорічній науковій студентській конференції (підготовка доповіді, написання тез), та індивідуальне завдання (створення презентацій).

Методичні вказівки призначені для здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра.

Укладач:

О. Л. Кравченко, доцент, к.ф.н.

Рецензент:

Г. П. Бондаренко, доц., к.пед.н.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Види самостійної роботи з дисципліни.....	5
Методичний коментар щодо підготовки презентацій.....	13
Орієнтовна тематика презентацій.....	14
Додаток А. Характеристика фольклорного жанру.....	16
Додаток Б. Зразки виконання творчого завдання.....	17
Список рекомендованої літератури.....	25

ВСТУП

Однією з форм організації навчального процесу є самостійна робота здобувача вищої освіти, що передбачає виконання ним запланованих завдань та набуття умінь у межах дисципліни, яка вивчається, під методичним керівництвом викладача, проте без його безпосереднього втручання в цей процес. В освітній програмі підготовки фахівців спеціальності 014 «Середня освіта (українська мова і література)» самостійна робота позиціонується як основний засіб оволодіння навчальним матеріалом під час позааудиторної навчальної роботи.

Курс «Усна народна творчість» вивчається протягом 1 семестру. Після опанування дисципліни здобувачі вищої освіти складають іспит. Навчальний планом передбачено 78 години самостійної роботи.

Активне, цілеспрямоване й самостійне набуття здобувачами знань ефективне за умов запровадження відповідної системи організації всіх видів навчальних занять. Пізнавальна активність майбутніх учителів-філологів дозволяє виробити в них самостійність, перетворює їх на активних і свідомих своєї мети учасників навчального процесу, а також допомагає систематизувати, закріплювати, розширювати й поглиблювати знання, вільно орієнтуватися в неосяжному інформаційному потоці.

Завдання самостійної роботи, з одного боку, спрямовані на поглиблене вивчення тем, що виносяться на лекційне й практичне опрацювання, а з іншого – покликані охопити питання, не передбачені аудиторними заняттями.

Пропоновані вказівки містять загальні поради здобувачам вищої освіти з виконання завдань, призначених для самостійного опрацювання тем дисципліни «Усна народна творчість». Подаються форми самостійної роботи, допоміжна література й методичні рекомендації з підготовки індивідуальних завдань.

ВИДИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З ДИСЦИПЛІНИ

До самостійної роботи висуваються такі вимоги:

- 1) наявність у здобувачів вищої освіти мотивації самостійно збагачувати свої знання;
- 2) систематичність і безперервність,
- 3) послідовність у роботі;
- 4) правильне планування самостійної роботи, раціональне використання часу;
- 5) використання відповідних методів, способів і прийомів роботи;
- 6) керівництво з боку викладача.

Самостійна робота з дисципліни «Усна народна творчість» обов'язково передбачає прочитання фольклорних творів, опрацювання наукових праць провідних фольклористів, самостійне дослідження.

Завдання для самостійної роботи покликані забезпечити підготовку до поточних аудиторних занять (укладання порівняльних таблиць фольклорних жанрів), пошуково-аналітичну роботу, результатом якої може бути виступ на щорічній науковій студентській конференції (підготовка доповіді), виконання індивідуальних завдань (створення презентацій).

Зважаючи на кількість годин, відведених на вивчення дисципліни, виокремлюємо такі види робіт:

I. Творчі завдання до тем.

❖ *Усна народна творчість як генетичний код нації*

1. Сформулюйте мету вивчення фольклору.
2. У чому полягає національна специфіка українського фольклору?
3. Висвітлити питання критичного розгляду дефініцій терміна «фольклор» (за Н. Лисюк).
4. Пояснити, як фольклор сприяє пізнанню ментальності народу.

5. Ознайомитися з тематикою статей, уміщених у часописі «Народна творчість та етнологія» за останній рік. Визначити проблеми фольклористичних досліджень у ХХІ ст.

6. Заповнити таблицю. Порівняти свою таблицю з періодизаціями українських фольклористів (див. таблицю Я. Гарасима). Пояснити відмінності в періодизаціях.

	Назва періоду	Особливості життя людей, духовної й матеріальної культури, суспільно-політичних обставин	Жанри
доісторична епоха			
історична епоха			

Еволюційна схема періодизації історії українського пісенного фольклору (за Я. Гарасимом)

	І. Вагилевич	М. Костомаров	В. Антонович М. Драгоманов (періодизація історичних пісень)	М. Грушевський	Ф. Колесса
Доісторичний період	1. Обрядові пісні є «святим віном дідів передхристових»	1. Первісний (доісторичний) період		1. Епоха історії родоплемінної доби перед розселенням 2. 500-ліття народної творчості в умовах розселення і хліборобства (IV–X ст.) Обрядова поезія	Передхристиянська доба: розвиток обрядової поезії
Історичний період	2. Княжі часи 3. «Запоріжжя лицарських діл гомін...»	2. Дружинно-князівський, або докозацький, період 3. Козацький період 4. Післякозацький період, або селянський, період	1. Пісні віку дружинно-князівського (IX–XV ст.) 2. Пісні віку козацького (кінець XV – кінець XVIII ст.) 3. Пісні віку гайдамацького (XVIII ст.) 4. Період віку рекрутського	3. 500 років київсько-галицької доби (IX–XIV ст.), знайомство з християнством, пережитки поганства, дружинний епос 4. Епос пізніх княжих і переходових віків (кінець	2. Старовинна доба: розквіт лицарсько-дружинної поезії й нова верства обрядових пісень з християнським забарвленням 3. Середня доба: золотий вік української народної поезії (козацькі історичні

			(кінець XVIII ст.) 5. Пісні про волю (в Австрії – з 1848 р., у Росії – з 1861 р.)	XII–початок XVII ст.) 5. Поезія, що становить «головну окрасу української нації» (XVII–XVIII ст.)	пісні й думи) та бурхливий розвиток любовної лірики 4 Новітня доба: короткі пісенні форми (коломийки і т.ін. любовного, жартівливого й танцювального характеру)
--	--	--	--	--	--

❖ *Основні світоглядні системи українського фольклору*

1. Пояснити, що таке антропоморфізм, зооморфізм, тотемізм, анімізм, міфологічна свідомість.

2. Заповнити таблицю.

Жанр, що виник на основі первісних вірувань	Ритуально-міфологічна основа жанру	Якими діями супроводжувалося виконання	Особливості поетики

3. Проаналізувати, чим міф відрізняється від казки (за О. Ніколенко).

Міф	Казка
Основа міфу — реальні події, явища природи, перетворені людською фантазією.	Основа казки — вигадка.
Відображає колективні уявлення про світ, його створення, будову, істот, що його населяють.	Відображає уявлення про окремі аспекти людського буття, риси людей, мораль.
Пояснює світ.	Розважає та повчає.
Міфу вірили.	Казку завжди сприймали як витвір фантазії.
Діють міфологічні персонажі — боги, герої, дивовижні істоти.	Переважають діють звичайні люди, тварини, речі, яких інколи наділяють чарівними властивостями.
Зображує світ у його неподільності й складності.	Зображує протистояння добра і зла, у якому добро завжди перемагає.

4. Порівняти слов'янські космогонічні міфи з космогонічними міфами давньогрецькими, давньоєгипетськими, індійськими. Знайти спільне й відмінне.

5. Прочитати міфи «Дажбог», «Про сокола-рода», «Берегиня» та ін. З'ясувати, які явища або процеси намагалися пояснити наші предки цими міфами.

6. На основі аналізу навчальних програм для 6 – 9 класів з'ясувати, в яких творах з'являються боги або представники нижньої міфології.

❖ *Календарно-обрядова творчість*

1. Заповнити таблицю.

Жанр календарно-обрядової творчості	Ритуально-міфологічна основа жанру	Якими діями су-проводжувалося виконання	Особливості поетики

2. Проаналізувати один із жанрів календарно-обрядової творчості (див. додаток А).

3. З'ясувати жанровий різновид, символіку, художні особливості однієї календарно-обрядової пісні кожного циклу.

4. Пояснити, чому «магічні на перший погляд звичайні господарські, утилітарні речі, які сприймалися як потреба, згодом набули глибокого символічного змісту. <...> визнане традицією як канонічне та типізоване, надалі ставало обов'язковим атрибутом естетичного» (Г. Коваль).

❖ *Родинно-побутові пісні*

1. З'ясувати різновид, мотив, психологізм, символіку, художні особливості пісні про кохання, пісні про сімейне життя, пісні про трагічні сімейні обставини, сатирично-гумористичної пісні.

2. Охарактеризувати особливості творення народнопоетичного портрета закоханої жінки.

3. Описати символічні коди поведінки молоді, що збереглися в народних піснях про кохання. Як ці коди характеризують основні моральні домінанти українців.

4. Визначити лексико-семантичні поля символіки українських народних пісень про кохання.

5. Пояснити, як у коломийках відображається традиційна суспільна дійсність.

6. Проаналізувати пісню літературного походження («Рече та стогне Дніпр широкий» (Т. Шевченко), «Ще не вмерла Україна» (П. Чубинський), «Їхав козак за Дунай» (С. Климовський), «Молитва» (О. Кониський), «Ніч яка місячна, ясна, зоряна» (М. Старицький), пісні Марусі Чурай тощо).

❖ *Суспільно-побутові пісні*

1. Заповнити таблицю.

Жанр суспільно-побутових пісень	Час виникнення, суспільно-політичні умови виникнення	Мотиви	Особливості поетики

2. Визначити лексико-семантичні поля символіки козацьких пісень.

3. Охарактеризувати два основні психологічні типи ліричного героя в чумацьких піснях.

4. Пояснити, чому пісні січових стрільців актуалізувалися під час російсько-української війни.

❖ *Героїчний епос: билини, думи, історичні пісні*

1. Пояснити динаміку героїчного епосу.

2. Аргументувати думку М. Грушевського, що билини – це «пісні, в яких оспівуються події із життя світського керівного класу княжо-дружинної Русі».

3. Довести чи спростувати, що билини мали історичну основу.

4. Проаналізувати одну думу («Дума про Марусю Богуславку», «Іван Богун», «Буря на Чорному морі», «Хмельницький та Барабаш», «Втеча трьох братів з города Азова, з турецької неволі» тощо), одну історичну пісню («За Сибіром сонце сходить», «Пісня про Байдю», «Чи не той то Хміль», «Ой

Морозе, Морозенку» тощо), одну стрілецьку пісню («Ой у лузі червона калина похилилася», «За Україну» тощо).

5. З'ясувати жанрово-стильові відмінності між думою та історичною піснею.

6. Визначити етапи розвитку наукового знання про історичну пісню в українській фольклористиці.

7. Охарактеризувати узагальнений образ українського козака-звитяжця в українському героїчному епосі. Навести приклади.

8. Пояснити, чому пісні січових стрільців актуалізувалися під час російсько-української війни.

❖ *Народні балади*

1. Виконати художній аналіз трьох балад («Ой, летіла стріла», «Бондарівна», «Ой на горі вогонь горить», «Козака несуть і коня ведуть» тощо).

2. Охарактеризувати категорію трагічного в баладах (позиція головного персонажа, образна система, мотивація конфлікту, композиція, художні засоби).

3. Визначити поетичні тропи балади.

4. Пояснити міфологічні витоки метаморфози у баладних текстах.

5. З'ясувати функціональне навантаження перетворення.

6. Розкрити спільні жанрово визначальні особливості й відмінності повстанських балад та їх генетичних попередників.

❖ *Казкова проза*

1. Розкрити множинність підходів до інтерпретації жанру народної казки.

2. Пояснити міфологічну основу казки. На прикладах показати, як міфонімічна система української чарівної казки відбиває риси міфологічного світогляду.

3. Охарактеризувати функції дійових осіб двох казок, особливо звернувши увагу на медіаторів.

4. Простежити відображення навколишньої дійсності у казках «Мудра дівчина», «Про правду і кривду», «Про ченця» тощо.

5. Прочитати казки, що вивчаються в 5 класі. Розкрити дидактизм казок.

❖ *Історична проза*

1. З'ясувати відмінності між легендами й переказами.

2. Охарактеризувати систему персонажів міфологічних легенд.

3. Пояснити трансформацію в народних творах етнічних стереотипів українців щодо про чужинців та історичних реалій співжиття народів.

4. Дослідити взаємозв'язки апокрифів із віруваннями. Проаналізувати три апокрифічні легенди.

5. Записати легенди рідного краю та розкрити їхній зміст.

6. Пояснити термін «топонімічна проза», навести приклади гідронімних, ойконімних, мікротопонімних легенд і переказів, у яких відтворено міфологічні, релігійні, фантастичні, історичні, географічні, побутові мотиви.

7. Визначити тематику та ідейний контекст легенд з «Повісті минулих літ».

❖ *Новітня стадія розвитку фольклору*

1. Визначити ключові особливості кожного з етапів розвитку фольклору.

2. Пояснити, що таке фольклорна традиція; як вона розвивається та функціонує, що є рушієм переходу фольклору до нового етапу розвитку.

3. Описати відмінності між традиційним і сучасним фольклором.

4. Дати визначення поняття «фальшлор».

5. З'ясувати, які причини спричиняють комерціалізацію фольклору й тиражування фольк-кітчу.

6. Охарактеризувати зміни в побутуванні фольклору в умовах інформаційної доби.

7. Аргументувати чи заперечити думку Н. Лисюк про «надзвичайну гнучкість, здатність до трансформування [постфольклору] – аж до безпосередньої участі у процесах націстворення й політичних процесах, де він служить і як політична сила проти опонентів, і як засіб соціальної адаптації та єднання спільноти, і як безпосереднє вираження її єдності, тобто згуртування довкола спільних світоглядних цінностей».

II. Підготовка доповіді й написання тез

Творче завдання може стати основою доповіді й написання тез для щорічної наукової студентської конференції. Тему повідомлення здобувач вищої освіти обирає самостійно. Максимальна кількість балів – 15 балів.

Здобувачі вищої освіти мають зібрати постфольклорний інтернетний матеріал на будь-яку тему (представники влади, образ українського військового, образ ворога, замовляння під час російсько-української війни, образ відьми, образ української землі, особливості мови в постфольклорних інтернетних творах тощо). На його основі написати тези до 4 сторінок формату А4 (див. додаток Б).

III. Створення презентацій

Робота над презентаціями покликана поглибити знання з проблем, що опрацьовуються під час лекційних і практичних занять, вивчити теми, що не виносилися на практичні заняття. Максимальна кількість балів за дві презентації – 20 балів. Мета першої презентації – висвітлити фольклористичну й етнографічну діяльність одного з українських дослідників усної народної творчості. Нижче пропонуються орієнтовні теми презентацій, проте здобувач вищої освіти може обрати об'єктом розгляду творчий доробок будь-якого українського науковця. Друга презентація спрямована на опрацювання тем, які вивчаються на уроках української літератури в середній загальноосвітній школі, – це окремі тематичні розділи («Народні та літературні казки», «Минуле українського народу: легенди, перекази, літописні оповіді», «Міфи прадавньої

України», «Народні пісні. Календарно-обрядові пісні», «Суспільно-побутові пісні», «Коломийки» тощо) або трансформація фольклорних образів і мотивів у творах українських письменників (В. Королів-Старий «Мавка-Вербинка», Т. Шевченко «Думка» («Тече вода в синє море»), «Іван Підкова», «Тополя», Е. Андіївська «Казка про ян», Михайло Стельмах «Гуси-лебеді летять...», М. Павленко «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських», І. Котляревський «Енеїда», «Наталка Полтавка», Г. Квітка-Основ'яненко «Маруся», М. Коцюбинський «Тіні забутих предків», Леся Українка «Лісова пісня», І. Франко «Захар Беркут» та ін.).

МЕТОДИЧНИЙ КОМЕНТАР ЩОДО ПІДГОТОВКИ ПРЕЗЕНТАЦІЙ

Індивідуальна робота включає дві презентації обсягом до 20 слайдів.

На титульному слайді вказуються дані автора (ПІБ, шифр групи, спеціальність), назва матеріалу. На останньому слайді зазначаються використані джерела.

Вимоги до презентації:

- лаконічність, конкретність, інформативність текстів на слайдах;
- домінування зображального матеріалу над текстовим;
- відповідність ілюстративного матеріалу тексту, при чому зображальний ряд не повинен дублювати текст;
- короткі узагальнюючі заголовки, марковані чи нумеровані списки;
- використання графічних форм подачі інформації (таблиць, діаграм, схеми, графіків тощо);
- стримане декоративне оформлення;
- уніфікований характер слайдів;
- розміщення підписів до ілюстрації під нею;
- відсутність автоматичного перегляду;
- відсутність орфографічних, пунктуаційних, граматичних і стилістичних помилок.

Повнота, науковість, аналітичність, умотивованість висновків презентації оцінюються від 1 до 10 балів. Розміщення відео та музичного супроводу заохочується підвищенням балів.

ОРІЄНТОВНА ТЕМАТИКА 1 ПРЕЗЕНТАЦІЇ

1. Збірки української народної пісенності М. Максимовича.
2. М. Цертелєв як видавець і дослідник історичних пісень та дум.
3. Фольклористична спадщина І. Срезневського.
4. Пісенний фольклор слов'ян у культурно-історичній інтерпретації О. Бодянського.
5. Фольклористична спадщина О. Огоновського як новий етап вивчення народної словесності в умовах університетів.
6. Внесок у фольклористичну галузь «Руської трійці».
7. Праці фольклористичної та етнографічної проблематики М. Костомарова.
8. О. Котляревський як представник порівняльного напрямку міфологічної школи в українській фольклористиці.
9. П. Куліш як фольклорист культурно-історичної школи.
10. М. Сумцов – найяскравіший представник культурно-історичної школи української фольклористики.
11. Внесок у становлення джерелознавчого напрямку в українській фольклористиці О. Маркевича.
12. Культурно-історична концепція фольклору в працях М. Драгоманова.
13. Наукові засади міфологічної школи у фольклористичних студіях І. Нечуя-Левицького.

14. Специфіка українського антропологічного типу в етнографічних спостереженнях Ф. Вовка. Ф. Вовк про самобутність та архаїчність весільної обрядовості українців.
15. В. Гнатюк – дослідник українського фольклору.
16. Традиції української культурно-історичної школи у науковому методі М. Грушевського-фольклориста.
17. Внесок А. Метлинського в дослідження української народних творів.
18. К. Грушевська як дослідник і видавець українських народних дум.
19. М. Рильський про героїчний епос українського народу.
20. Збірник українських паремій М. Номиса «Українські прислів'я, приказки і таке інше».
21. Психоестетична концепція фольклору О. Потебні.
22. І. Франко як дослідник дум.
23. Осмислення апокрифічних сюжетів у фольклористичному доробку І. Франка.
24. «Галицько-руські народні приповідки» І. Франка у контексті дослідження паремійних жанрів.
25. Фольклористична діяльність Ф. Колесси.
26. Казкова проза як предмет фіксації та дослідження І. Рудченка.
27. М. Дмитренко – дослідник українського фольклору.
28. Л. Дунаєвська – засновниця школи сучасного українського казкознавства.
29. Дослідження поетики і символіки народної пісні в розвідках Л. Копаниці.
30. Я. Гарасим як дослідник української культурно-історичної школи у фольклористиці.

Характеристика фольклорного жанру

План

1. Місце жанру в українському фольклорі.
2. Походження терміна на позначення жанру.
3. Походження жанру, його історичний розвиток.
4. Ознаки жанру. Форма виконання.
5. Класифікація творів аналізованого жанру.
6. Провідні теми, мотиви, образи.
7. Художні особливості (мова, стиль, символіка, художні засоби, сюжет, композиція тощо).
8. Побутування жанру (регіональні особливості, ареал поширення).
9. Зв'язок жанру з художньою літературою.
10. Збирання і дослідження творів жанру українською фольклористикою.

ЗРАЗКИ ВИКОНАННЯ ТВОРЧОГО ЗАВДАННЯ

О. Л. Кравченко

РЕЦЕПЦІЯ ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ХІХ СТ. В
ІНТЕРНЕТНОМУ ПОСТФОЛЬКЛОРІ ВОЄННОГО ЧАСУ

З повномасштабною агресією в більшості українців актуалізувалися патріотичні почуття, вони стали емоційно переживати приналежність до своєї країни та її громадянства, що передбачає, зокрема, любов до мови свого народу, його культури, історії, традицій тощо. Класичні твори нової української літератури, які становлять основу шкільної програми, виступають одним з джерел формування національної ідентичності, оскільки представляють основні духовні цінності народу, формують відчуття приналежності до української нації.

Осмислення постатей літературного процесу ХІХ ст., їхньої ролі в розвитку українського народу можна простежити на прикладі нових фольклорних форм, поширюваних через сучасні комунікативні практики. За Н. Лисюк, постфольклор – «сталі тип комунікації всередині всього соціуму та окремих його спільнот, що забезпечує самоідентифікацію й передання колективного соціального досвіду, основоположних цінностей та норм» [1]. Постфольклорні твори інтернетного середовища є наслідком інформаційно-комунікативних і технологічних змін, вони утворюють окреме інформаційно-культурне середовище й характеризуються злободенністю, іронічністю, мінімалізмом, інтертекстуальністю, зростанням ролі індивідуального авторства тощо. Часто це складні семіотичні тексти, що поєднують вербальний і графічно-візуальний компоненти (інтернет-меми, фотожаби, демотиватори та інші креолізовані твори).

Зафіксовані постфольклорні твори, у яких прецедентними феноменами виступають твори І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного та Івана Рудченка, завдяки оперативності, лаконічності, полікодовості, поєднанню культурних сенсів та знаків допомагають їх творцям увиразнити й осмислити воєнні реалії, виявити засадничі елементи свідомості, простежити зміни в системі цінностей.

Під час повномасштабної агресії знання творів класиків української літератури стало сприйматися українцями як їхня ідентифікуюча ознака. Міністр культури та інформаційної політики О. Ткаченко наполягає, що «вкрай важливо розмову про самоідентичність починати з вивчення, осмислення історії та культури нашої країни. Саме вони є свідченням, що ми – одна нація, зі своєю територією та героями» [4]. Аналізовані твори інтернетного постфольклору переконують, що для українців визначення спільних культурних кодів стало буквально синонімом виживання народу. Протягом перших тижнів російсько-української війни серед користувачів мережі поширювалися запитання, за якими можна було впізнати російських загарбників, оскільки відповіді на них вони б не дали: *«Те, що вбиває окупанта. Ідентифікує, а потім вбиває: 1. Коли ревуть воли? 2. Що роблять мертві бджоли? 3. Як звати П'яточкіна? 4. Які в нас олені-олені? 5. Де найближче відділення Монобанку?»*. Модифікацій такого опитувальника існувало кілька, проте запитання про твір Панаса Мирного та Івана Рудченка «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» було в кожному з них. Попри іронічність переліку запитань симптоматичним вважаємо сам факт його наявності.

Наступні приклади свідчать про усвідомлення громадянами нашої країни російських маніпулятивних наративів щодо історії України. У липні 2021 р. у статті «Про історичну єдність росіян та українців» В. Путін заявив, що України як держави ніколи не існувало, а земля й люди, котрі жили на цій території, були «ісконно руськими». У грудні під час пресконференції він заявив, що Україну створив Ленін у 1922 р., засновуючи СРСР. Напередодні повномасштабного вторгнення 22 лютого 2022 р. у зверненні до росіян президент РФ повторив цю тезу, чим зумовив чергову хвилю фотожаб, серед яких нас

цікавлять дві: «Ленін пише “Енеїду” для Івана Котляревського, 1798 рік» і «Ленін під псевдонімом “Т. Г. Шевченко” пише перший “Кобзар”. 1840 рік». Обидва креолізовані твори висміюють путінську версію виникнення України, доводячи її до абсурду: і перший твір нової української літератури, з якого почалося відродження українства, і перше друковане видання основоположника НУЛ і української мови також є витворами очільника більшовиків. Іронії додає вказівка на роки публікації обох книжок – ще до народження героя аналізованих фотожаб.

Традиційні народні уявлення українців формувалися на основі культу предків та аграрної магії. Вплив християнської релігії не викоренив демонологічні вірування, особливо віру українців у представників нижчої міфології – відьом, ставлення до яких протягом історії відзначалося амбівалентністю. Російсько-українська війна актуалізувала цей фольклорний образ, який набув поширення в писемній культурі завдяки повісті Г. Квітки-Основ'яненка «Конотопська відьма». Твори інтернетного постфольклору зафіксували позитивну трансформацію образу відьми у сприйнятті українців, віра в надзвичайні здібності жінок екстраполювалася на воєнні реалії: *«Увага! Просять не знімати і не повідомляти про переліт до Києва Конотопського загону військово-відьомських сил України. В той же час просимо всіх резервісток України прибути на місце постійної дислокації на Лису Гору для переходу в наступ у зв'язку з повнею. Портал відкритий, дівчата! Йдемо низенько, не дратуємо наші ППО»*. Креолізовані твори зафіксували модифікацію архетипного образу (див. рис. 1), забобони про вплив відьми на чоловіків перенеслися на російську армію, що зробили демонологічний персонаж привабливим (див. рис. 2).

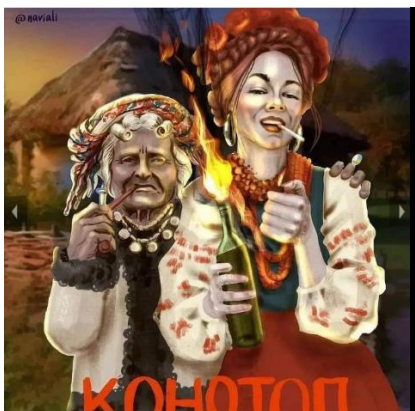

Рис. 1.

Рис. 2.

Складовою самовизначення нації виступає усвідомлення рис національного характеру українців, які формувалися переважно як селянська нація. Інтернетний постфольклор демонструє витворений шкільною програмою стереотип, за яким І. Нечуй-Левицький постає уважним спостерігачем українського села, народного побуту. Так, після перших атак на великі міста їхні мешканці стали масово виїжджати в сільську місцевість, що відбилося у вислові *«Люди, що від війни їхали до родичів, з творів Ремарка потрапили у твори Нечуя-Левицького»*. Інший приклад показує усвідомлення українцями особливостей українського ментальності, позитивні й негативні риси якої досліджені І. Нечуєм-Левицьким у *«Кайдашевій сім'ї»*: *«Перш ніж нападати на нас, краще б поцікавилися, як українці борються за межу на городі»*.

Найчастіше українці творчо осмислюють тексти Т. Шевченка, постать якого пов'язують із радикалізацією українського руху й несприйняттям імперського гноблення. Провідною ідеєю в рецепції постаті Кобзаря, на наш погляд, слід вважати креолізований твір «Метаморфоза Шевченка» (див. рис. 3). У березні 2022 р. у Харкові пам'ятник митцю обклали мішками з піском, захищаючи його від обстрілів. Реакція на це користувачів мережі засвідчила розуміння ними війни як фінального етапу формування української політичної нації, трактування національної ідентичності як фактору національної безпеки.

Рис. 3.

«Заповіт» Т. Шевченка, головна ідея якого – «кайдани порвіте», українцям вповні не вдалося виконати ні під час Української революції 1917 р., ні в період незалежності, чому заважали втрата державності, роздвоєність самоідентифікації, комплекс провінціалізму тощо. «Заповіт» як політична програма для наступних поколінь передбачав витравлення в душі раба: «Тарас Шевченко навчив українців, що закуті люди не перемагають і не створюють єдину націю...» [32]. Тому й у креолізованих творах пробудження духу вільної особистості, розуміння внутрішньої свободи як найвищої цінності й готовність віддати за неї життя пов'язано саме з творчістю Кобзаря (див. рис. 4, 5). В обох прикладах до митця звертаються українські військові як поборники волі, щоправда, на рис. 4 вони представлені в образі котів, оскільки після виходу в прокат комедійного фільму В. Тихого «Наші котики, або Як ми полюбили лопати в умовах обмеженої антитерористичної операції з елементами тимчасового воєнного стану» бійців української армії стали називати «наші котики».

Рис. 4.

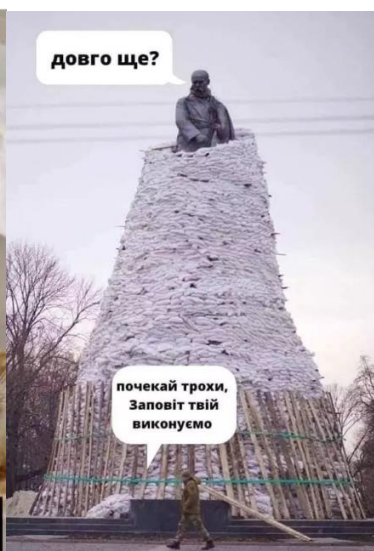

Рис. 5.

Показово, що до творення текстів постфольклору інтернет-середовища долучаються офіційні структури України. Так, 8 жовтня після вибухів на Кримському мосту в телеграм-каналі Служби безпеки України було розміщено такий пост: «Сьогодні чудовий привід, щоб трішки перефразувати слова нашого Кобзаря:

*Світає,
Міст гарно палає,
Соловейко у Криму
СБУ зустрічає».*

Переосмислення творів Т. Шевченка відбувається на основі прийомів мовної гри на різних рівнях. Розглянемо лише два з них. На графічному рівні автори інтернетного постфольклору вдаються переважно до полікодифікації. Зазвичай поєднання букв різних алфавітів свідчить про глобалізацію й американізацію дійсності, проте під час російсько-української війни букви латинського алфавіту Z, V, X стали символом російської агресії. Наприклад:

*«І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син, і буде мати,
І будуть...
Мертві мозкалі».*

Традиційний негативно маркований образ москаля з 2014 р. у постфольклорних творах набув нових конотацій [2]. Графоакцентована лексична інновація в текстах 2022 р. не тільки актуалізує цей образ, але й об'єктивує образ ворога стає семантично вагомою для розкриття змісту: російські загарбники асоціюються з нацистами, які під час Другої світової війни створили концентраційний табір Заксенхаузен, у якому літерою Z позначався крематорій.

Лінгвокреатив користувачів Інтернету проявляється і на фонетичному рівні, наприклад, завдяки фонетичній співзвучності слів *байрак* і *байрактар* відбувається нашарування смислів у переробленому уривку Шевченкової поезії «За байраком байрак...»:

*«За Байрактаром Байрактар,
За Байрактаром Байрактар,
А там смерть та могила».*

Отже, постфольклорні твори періоду російсько-української війни, прецедентними феноменами яких виступають тексти українських письменників XIX ст., засвідчили прийняття українцями свого історичного досвіду, усвідомлення ними своєї національної ідентичності, перехід українського соціуму від підімперської суспільної моделі до національної. Переосмислені твори Т. Шевченка транслюють ціннісні значення користувачів українського сегменту Інтернету, головні з яких – любов до Батьківщини, непоступливість рідною землею, національна й особистісна незалежність.

Література

1. **Лисюк Н. А.** Специфіка постфольклору України. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Lits_2013_40\(2\)__4](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Lits_2013_40(2)__4). 2. **Мельник Н.** Сучасні народні твори про москалів: між фольклорною та постфольклорною свідомістю. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. 2021. № 15. С. 119 – 132. 3. **Мельниченко В.** Національна ідентичність як заповіт Тараса Шевченка. Національна академія педагогічних наук України: сайт. URL: https://naps.gov.ua/ua/press/about_us/1997/. 4. **Ткаченко О.** Чому українці мають усвідомлювати важливість національної ідентичності. *Українська правда: сайт*. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2021/02/22/244016/>.

ПРИЙОМИ МОВНОЇ ГРИ НА СТИЛІСТИЧНОМУ РІВНІ В ІНТЕРНЕТНИХ ПОСТФОЛЬКЛОРНИХ ТВОРАХ ПЕРІОДУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну активізувало продукування й поширення в інтернет-середовищі постфольклорних творів, у яких українці намагаються осмислити, оцінити суспільно значимі події. Іронічність, парадоксальність і злободенність такого контенту визначає його віральність – спонукає інтернет-користувачів активно ділитися постфольклорними текстами через різні цифрові комунікативні канали. Нестандартність погляду на реальність, актуалізація прихованих смислів досягається використанням прийомів мовної гри. Лінгвокреативна діяльність авторів нових фольклорних форм проявляється зокрема в експериментуванні з вербальними знаками на стилістичному рівні мови. Мета статті – дослідити прийоми мовної гри на стилістичному рівні в інтернетному постфольклорі періоду російсько-української війни.

Постфольклорні форми інтернетного середовища стали об'єктом вивчення таких українських науковців, як Л. Алещенко, Ж. Денисюк, В. Кравчик-Василевська, Н. Лисюк, Н. Мельник, Н. Никончук та ін., проте особливості механізмів творення мовної гри в цих творах до цього часу не були предметом спеціальних досліджень.

Найпоширенішим прийомом мовної гри на стилістичному рівні в інтернетних постфольклорних текстах є стилістичний контраст – поєднання стилістично різних конструкцій у межах одного повідомлення, уживання мовних засобів, не характерних для певної комунікативної ситуації. Наприклад, у гомогенному вербальному тексті офіційно-діловий стиль, якого намагається дотримуватися автор, не відповідає змісту повідомлення, що створює комічний ефект: *«Увага! Просять не знімати і не повідомляти про переліт до Києва Конотопського загону військово-відьомських сил України. В той же час просимо всіх резервісток України прибути на місце постійної дислокації на Лису Гору для переходу в наступ у зв'язку з повнею. Портал відкритий, дівчата! Йдемо низенько, не дратуємо наші ППО»*. Появу тексту зумовило креативне осмислення реалій російсько-української війни. Експресивність висловлювання посилюється поєднанням військової лексики (*резервістки, наступ, місце постійної дислокації, ППО*) з розмовною (*йдемо низенько, не дратуємо*), не характерне для офіційно-ділового стилю звертання *дівчата*, згадуванням Лисої гори, яка в українців асоціюється з язичницькими ритуалами, відьомськими шабашами. Завдяки стилістичному контрасту інтернет-користувачі трансформують стереотипне трактування образу відьми як демонічної сили, від якої слід застерігатися, і надають жінкам, начебто наділеним надзвичайними здібностями, «офіційного» статусу захисниці Батьківщини.

Постфольклорні тексти відзначаються зростанням ролі індивідуального авторства [4]. Створені представником влади або оприлюднені державними структурами на офіційних сторінках пости в соціальних мережах стають вірусними і сприймаються як постфольклорні тексти. Механізмом мовної гри в них виступає також стилістичний контраст. Наприклад, реакція на заяву представника РФ в ООН про те, що Україна готує бойових комарів змусило відреагувати офіційні структури України. Проте на серйозні коментарі такі слова не заслуговували, тому й реакція Оперативного командування «Південь» у його телеграм-каналі була відповідною: *!!Офіційне застереження ОК «Південь»!! Якщо у вашій квартирі літають комарі – не чіпайте, не знімайте і не викладайте. Можливо, це військовий підрозділ на ротації»*. Уживання офіційно-ділового стилю акцентується виділенням графічно словосполученням «офіційне застереження», назва державної структури, використання специфічної військової термінології, наказовий спосіб дієслів, нагромадження дієслів. Схожі за структурою повідомлення з початком війни стали звичними для українців – влада попереджає про вибухонебезпечні предмети, заборону фіксувати і викладати в мережі наслідки обстрілів тощо. Комічність ситуації наведеного повідомлення підкреслюється

зіставленням слів *комарі* і *військовий підрозділ*, *літати* і *на ротації*. На іронічний характер посту вказує й використання іконічних знаків, котрі акцентують увагу реципієнтів на невідповідності об'єктів постфольклорного твору.

Лінгвокреативність користувачів мережі проявляється в поєднанні елементів конфесійного й розмовного стилів. Молитва як один із жанрів сакрального стилю покликана допомагати віруючим спілкуватися з Богом, боротися зі спокусами тощо. З початком повномасштабної агресії РФ у мережі поширилися різні варіанти «молитов», наприклад:

*«Боже, поверни війну, та у іншу сторону.
У Москву, Бурятію, на рашиську братію.
Поверни ракети всім, ті, що нам кидають.
Хай від Бога буде їм все, що нам бажають.
Амінь!»*

Молитва пов'язана з проявленням у людини найкращих почуттів – любові до ближнього, покаанням, співчуттям. Наведений текст, хоч і наслідує побудову молитви-прохання – звернення, просьба, заключне слово, – містить не сумісні з християнськими заповідями заклики до відплати за скоєне. До того ж автор постфольклорного твору вдається до лексичних прийомів мовної гри, зокрема до обігравання прямого і переносного значення слова. Лексема *братія* на означення ченців однієї общини або монастиря (яка закономірна для конфесійного стилю) використовується в наближеному до розмовного значенні – 'люди одного суспільного середовища', а в поєднанні з епітетом *рашиська* набуває нового конотативного змісту. Узгодження стилістично різних лексем у межах одного смислового цілого, невідповідність прагматичної функції молитви зумовлює ефект експресивності.

Ефект мовної гри на стилістичному рівні досягається поєднанням елементів науково-навчального підстилю й розмовного стилю. Побудова постфольклорного креолізованого твору (див. рис. 1) наслідує композицію ілюстративного матеріалу в науковому чи навчальному творі: ілюстрація й підпис до неї, що складається з назви ілюстрації (*Зеленський дивиться скріни, де ви в 2019 році називали його малоросом, клоуном та капітулянтom*), відомостей про автора (*Автор невідомий*), пояснення до окремих елементів ілюстрації – матеріалу, техніки виконання (*Полотно, кров москалів, сльози руських матерей*).

Досягнення ефекту невідповідності прагматичної мети жанру і постфольклорного твору, створюваному за зразком цього жанру, спостерігається на прикладі рекламного тексту, наприклад: *«Безкоштовна допомога рашиським військам. Звертайтеся до ЗСУ. Офіційний спонсор – Турецькі авіалінії Байрактар»*. О. Арешенкова переконана, що «тексти реклами комерційно-прагматичної настанови доречно виокремлювати в самостійний рекламний підстиль, формою існування якого є комерційні повідомлення інформативного, переконувального та нагадувального характеру» [1, с. 23]. Відповідно в аналізованому вербальному компоненті прагматична мета аргументувати необхідність скористатися послугою не збігається з інтенцією всього креолізованого тексту. Комічний ефект постфольклорного твору полягає в тому, що звернення до послуг турецької компанії, що виробляє ударні оперативно-тактичні безпілотні літальні апарати, вірогідно призведе до негативних для російських військових наслідків. Водночас серед вимог до рекламного повідомлення, зазначених у ст. 7 Закону України «Про рекламу», наголошено достовірність, точність повідомлення і «використання форм і засобів, котрі не завдають споживачеві реклами моральної, фізичної чи психічної шкоди» [2].

Зеленський дивиться скріни, де ви в 2019 році називали його малоросом, клоуном та капітулянтом.

Автор невідомий. Полотно, кров москалів, сльози руських матерей

Рис. 1.

Креативне осмислення дійсності проявляється у створенні представниками офіційних структур креолізованого твору, вербальний компонент якого витворений за зразком міської неофольклорної прози, тобто мова йде про стилізацію. Наприклад, Міністерство оборони України долучилося до створення й поширення неоміфологічного прозового тексту (див. рис. 2), який за змістом стоїть між демонологічними легендами, переказами, бувальщинами про міських домових духів, про духів поганих місць і про аномальні явища та пов'язані з ними невірогідні випадки (класифікація за Н. Лисюк [3]). Мовна гра побудована на наслідуванні формальних ознак неофольклорного твору, проте сам текст виконує маскувальну функцію, покликаний приховати справжніх «винуватців» вибухів на території РФ.

Користувачі Інтернету вдаються до створення постфольклорних творів за зразками інших жанрів, зокрема інформаційного жанру інструкції (див. рис. 3).

Автори інтернетних неофольклорних форм удаються до поєднання стилів з метою досягти подвійного прочитання. Зокрема у пості Патрульної поліції України, який став реакцією на смерть колаборанта, так званого «заступника губернатора Херсонської області» К. Стремоусова (див. рис. 4), офіційно-діловий стиль і науково-навчальний підстиль використано з прагматичною метою: креолізований твір, що миттєво поширився Інтернетом, покликаний начебто перевірити професійні навички водіння автомобіля, проте насправді натякає на невідворотність покарання зрадників.

Рис. 2.

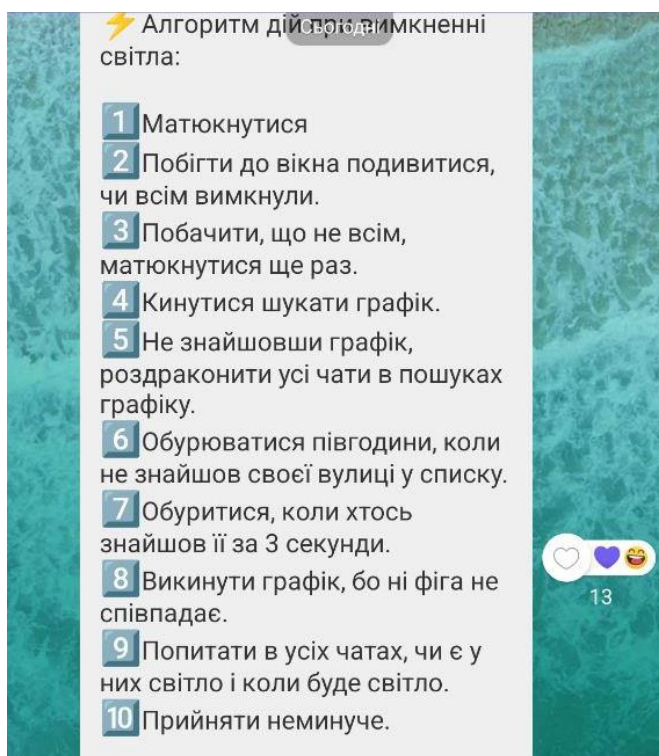

Рис. 3.

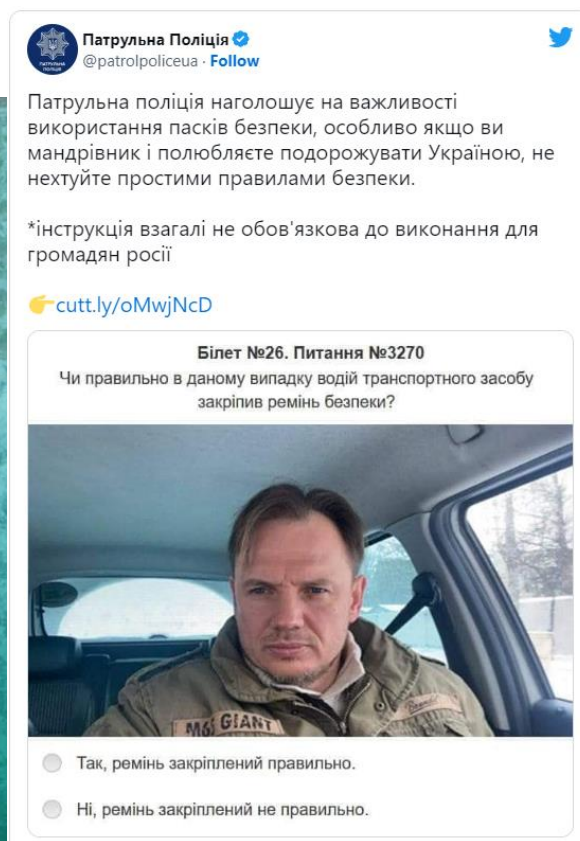

Рис. 4

Отже, на стилістичному рівні мовної гри в інтернетних постфольклорних творах використовуються такі прийоми, як стилістичний контраст, стилізація, поєднання стилістично різних конструкцій у межах одного повідомлення. В постфольклорі інтернетного середовища з іронічною метою поєднуються елементи розмовного та офіційно-ділового і конфесійного стилів, науково-навчального, інформаційного й рекламного підстилів. Узгодження різностильових компонентів у межах одного вербального компоненту, невідповідність прагматичної мети постфольклорного тексту й жанру, за структурою якого створюється цей текст, зумовлюють високий ступінь експресії, допомагають емоційно осмислити й оцінити реалії російсько-української війни.

Література

1. Арешенкова О. Комунікативно-прагматичні та стилістичні параметри рекламного тексту: монографія / О. Арешенкова. – Кривий Ріг: ФОП Маринченко С.В., 2018. – 176 с.
2. Закон України «Про рекламу» № 270/96-ВР. Чинний від 03.07.1996. Законодавство України: сайт. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Лисюк Н. А. Постфольклор в Україні / Наталія Лисюк. – К.: Агентство «Україна», 2012. – 348 с.
4. Лисюк Н. А. Специфіка постфольклору України / Н. А. Лисюк // Літературознавчі студії. – 2013. – Вип. 40 (2). – С. 9–14.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях: космогонічні українські народні погляди та вірування / вступ. стаття В. Шевчука. Київ : Довіра, 1993. 414 с.
2. Віннічук А. Український фольклор. Вінниця : ТОВ «Твори», 2018. 124 с.
3. Войтович В. Сокіл-Род. Легенди та міфи стародавніх українців. Рівне : Оріана, 1997. 332 с.
4. Войтович В. Українська міфологія. вид. 2-ге, стереотип. Київ : Либідь, 2005. 664 с.
5. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис у 2 т. Київ : Оберіг, 1991. Т. 1. 450 с.; Т.2. 445 с.
6. Гнатюк В. М. Нарис української міфології / підгот. та опрац. тексту, вступ. ст. і прим. Р. Кирчів. Львів : Ін-т народознавства НАН України, 2000. 263 с.
7. Головацький Я. Виклади давньослов'янських легенд або міфологія укладена Я.Ф. Головацьким. Київ : [б. в.], 1991. 93 с.
8. Грушевський М. Історія української літератури : в 6 т., 9 кн. Київ : Либідь, 1993. Т. 1. [упоряд. В. В. Яременко ; авт. передм. П. П. Кононенко ; прим. Л. Ф. Дунаєвський]. 389 с.
9. Дмитренко М. Українська фольклористика : акценти сьогодення. Розвідки, статті / М. Дмитренко. Київ : Сталь, 2008. 235 с.
10. Давидюк В. Українська міфологічна легенда. Львів : Світ, 1992. 176 с.
11. Дитячий фольклор. Колискові пісні та забавлянки. Київ : Наук. думка, 1984. 472 с.
12. Думи. Історико-героїчний цикл : збірник / вступ. ст. М. Стельмаха. Київ : [б. в.], 1982. 159 с.
13. Дунаєвська Л. Українська народна казка. Київ : [б. в.], 1987. 127 с.

14. З живого джерела. Українські народні казки в записах, переказах та публікаціях українських письменників / упоряд., літер. обробка, вступ. стаття та приміт. Л. Дунаєвської. Київ : [б. в.], 1990. 512 с.
15. Закувала зозуленька. Антологія української народної творчості. Київ: Веселка, 1998. 500 с.
16. Калинова сопілка. Антологія української народної прозової творчості. Київ : Веселка, 1998. 502 с.
17. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні : у 2-х книгах, 4-х томах. Київ : Обереги, 1994.
18. Костомаров М. Слов'янська міфологія. Київ : Либідь, 1994. 283 с.
19. Лановик М., Лановик З. Українська усна народна творчість : підручник. 3-тє вид. Київ : Знання-Прес, 2005. 591 с.
20. Лисюк Н. А. Постфольклор в Україні. Київ : Агентство «Україна», 2012. 348 с.
21. Лозко Г. Українське народознавство. вид. 5-те, зі змін. та допов. Тернопіль : Мандрівець, 2011. 512 с.
22. Нечуй-Левицький І., Антонович В., Гнатюк В., Андрієвський О., Панова Т. Українська демонологія. Київ : Стилет і стилос, 2022. 168 с.
23. Плісецький М. Українські народні думи. Сюжети і образи. Київ : Веселка, 1994. 364 с.
24. Руснак І. Думи та історичні пісні: тексти та їх інтерпретація. Кіровоград : Степова Еллада, 1999. 96 с.
25. Руснак І. Український фольклор : навч. посіб. Київ : Академія, 2010. 300 с.
26. Семеног О. М. Український фольклор : навч. посіб. Глухів : РВВ ГДПУ, 2004. 256 с.
27. Скуратівський В. Дідух: свята українського народу. Київ : Освіта, 1995. 272 с.
28. Українознавство : посіб. / укл. В.Я. Мацюк, В. Г. Пугач. Київ : Зодіак-ЕКО, 1994. 399 с.

29. Українські перекази. Київ : Довіра, 1992. 134 с.
30. Українська фольклористика. Довідник / укл. і заг. ред. М. Чернопиского. Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. 448 с.
31. Філоненко С. О. Усна народна творчість: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 416 с.

Інтернет-ресурси

1. Гарасим Я. Нариси до історії української фольклористики: навч. посіб. Київ : Знання, 2009. 301 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Harasym_Yaroslav/Narysy_do_istorii_ukrainskoi_folklorystyky/
2. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу (Ескіз української міфології). Київ : АТ «Обереги», 1992. 88 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Nechui-Levytskyi/Svitohliad_ukrainskoho_narodu/
3. По суті. Українська міфологія. URL: https://www.youtube.com/@po_suti_/playlists
4. Україна споконвічна. URL: <https://etnoua.info/folklor/folklor-teksty/>
5. Український автентичний фольклор. #1. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=XDE8szN-3oY>
6. Фольклор – народна мудрість. URL: <https://mala.storinka.org/%D1%84%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%BB%D0%BE%D1%80-%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B0-%D0%BC%D1%83%D0%B4%D1%80%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.html>
- Цифровий архів фольклору Слобожанщини і Полтавщини. URL: <https://folklore.kh.ua/>
7. Цифровий архів фольклору Слобожанщини та Полтавщини. URL: <https://folklore.kh.ua/>
8. Spadok.org.ua: інформаційно-аналітичний і культурно-просвітницький портал. URL: <https://spadok.org.ua/>

Навчальне видання

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до самостійної роботи з дисципліни

«Усна народна творчість»

(для здобувачів вищої освіти спеціальності 014 «Середня освіта (українська мова і література)»)
(Електронне видання)

У к л а д а ч:

О. Л. Кравченко

Видавництво

Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля

e-mail vidavnictvoSNU.ua@gmail.com